

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

ИЗВЕШТАЈ О ПРЕГЛЕДУ И ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на VI електронској седници од 2. марта 2021. године, образовало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је мср Ђорђе Божовић предао под називом *Клитички низ у језицима балканског ареала*, у саставу:

1. др Јасмина Московљевић Поповић, редовни професор (ментор)
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Ужа научна област: Општа лингвистика
Датум избора у звање: 12. 6. 2019.
2. др Весна Половина, редовни професор
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Ужа научна област: Општа лингвистика
Датум избора у звање: 18. 5. 2001.
3. др Балша Стипчевић, доцент
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 22. 9. 2020.
4. др Александра Марковић, научни сарадник
Институт за српски језик САНУ
Датум избора у звање: 25. 4. 2017.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. **Име, име једног родитеља, презиме:**
Ђорђе (Драган) Божовић
2. **Датум и место рођења:**
28. 9. 1990, Ужице
3. **Датум одбране, место и назив мастер рада:**
30. 9. 2014, Филолошки факултет, Београд, „*Акценатски систем албанскога језика: фонолошко-граматички интерфејс и ареални контекст*“
4. **Кратка биографија:**

Ђорђе Божовић је дипломирао *Општу лингвистику са албанским језиком* 2013. год. с просечном оценом 9,83 и мастерирао на Катедри за општу лингвистику 2014. године, на Филолошком факултету Универзитета у Београду такође са просечном оценом 9,83.

Испите на докторским академским студијама на Филолошком факултету положио је са просечном оценом 10,00.

Од 2014. ради у звању сарадника у настави, а од 2015. године у звању асистента за ужу научну област *Опита лингвистика* на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Као истраживач-докторанд, од 2018. ангажован је на пројекту МПНТР 178004 – *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Клитички низ у језицима балканског ареала“

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација кандидата Ђорђа Божовића има 158 страна куцаног текста с проредом од 1,5, односно 450.837 словних знакова (са размацима) и чине је следећа поглавља:

1. *Увод* (стр. 1–32),
  2. *Дефиниције клитика у теоријској литератури* (стр. 33–69),
  3. *Линеаризација и архитектура клитичког низа* (стр. 70–95),
  4. *Клитике у језицима балканског ареала* (стр. 96–130),
  5. *Закључак* (стр. 131–134)
- и *Литература* (стр. 135–158), која обухвата 422 јединице.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

У **уводном поглављу** дисертације изложен је предмет и теоријско-методолошки оквир истраживања. Поглавље почиње излагањем о проблему дефинисања клитика у традиционалној граматици и савременој лингвистичкој теорији. Уводи се појам „специјалних“ клитика, које је Звики (1977) дефинисао као елементе „са *специјалном синтаксом*“ (8). Затим се приказују типови „специјалних“ клитика у језицима балканског ареала (Вакернагелове енклитике „друге позиције“, вербоцентричне клитике и Тоблер-Мусафијине клитике), и на примерима из балканских језика показује се како „специјална“ синтакса клитика не мора нужно да подразумева ни неакцентованост (15–19, итд.), ни категоријалну неселективност према ослонцу (19–23, и др.), већ се огледа у *посебним структурним позицијама* на којима се клитике дистрибуирају унутар клаузе, као и у њиховом груписању у *низ* на тим позицијама. Разлика између клитика које се реализују унутар предикатске фразе и именских клитика, које не формирају низове, теоријски и структурно је утемељена помоћу појма „проширене пројекције“ Џејн Гримшо (1991, односно 2005), а груписање предикатскофразних клитика у граматикализован низ на

нивоу клаузе истакнуто је као кључно обележје ове врсте „специјалних“ клитика. Кроз њега се огледају и бројне додатне специфичности клитицизације (31–32), како на формалном плану (у виду редоследа клитика у низу и могућих комбинација клитика), тако и на функционалном и прагматичком нивоу (у употреби и интерпретацији конкретних низова клитика у различитим језицима).

Увођење синтаксичке структуре и функционалних пројекција у дефинисање клитика и њихову типологизацију има значајне предности у односу на традиционалне приступе клитикама, јер се тако њихово „специјално“ синтаксичко понашање заиста и посматра у синтакси и на нивоу реченице као целине, а не (искључиво) у прозодији и у односу на ортотоничку реч или речи уз које се клитике непосредно везују. Зато се кандидат одлучио да у свом истраживању клитикама приступи управо из угла низова које саме клитике граде, као „елементима који се кластеризују“ на посебним местима у структури реченице, и да са тог становишта покуша да објасни и „специјалне“ особине и понашање клитика у језицима који су предмет анализе. По овоме је његов приступ оригиналан и различит од досадашњих приступа проблему клитицизације.

Друго поглавље дисертације посвећено је критичкој анализи досадашњих приступа клитикама у (индоевропеистичкој и) општелингвистичкој литератури, који су приказани помоћу метафоре таласа, „будући да су се у хронолошки одвојеним интервалима (крајем 19. и на прелазу у 20. век, затим током последњих деценија 20. века, и коначно, потенцијално у садашњем тренутку) и истраживања о клитикама концентрисала око неколико сродних питања о њиховој прозодијској, синтактичкој и лексичкој природи, смештајући их и у унеколико различите теоријске контексте“ (34). Тако се издвајају три хронолошки и тематски омеђена теоријска приступа клитикама – 1. *прозодијски*, чији је зачетник Вакернагел (1892), 2. „у пуном смислу“ *синтаксички*, који је подстакнут развојем синтаксичке теорије у другој половини 20. века (у оквиру кога су обрађени класични Звикијеви и Кејнови дијагностици за статус клитика, типолошки приступи клитикама Џудит Клејванз и др., као и „линеарно-синтагматски континуум“ руских формалних граматичара), и 3. условно назван *морфолошки* приступ клитикама, који посматра клитике са становишта њихове форме и клитичких низова као структура које саме клитике граде, што је у класичној синтаксичкој теорији антиципирао још Перлматер (1968/1971). Треба истаћи да је ово први овако обухватан преглед опште теорије клитика, не само на нашем језику, већ и у теоријско-лингвистичкој литератури уопште.

Слично важи и за наредно, **треће поглавље**, које је посвећено теоријским приступима линеаризацији клитика и архитектури клитичког низа, као средишњем

теоријском питању дисертације. И овде су најпре детаљно обрађени различити теоријски приступи линеаризацији штокавских енклитика – прозодијски (71–74), конституентски (74–77), депенденцијални (78–81), функционални (81–83), теорије фонолошко-синтаксичког интерфејса (83–85), дијахронијски (85–87) и квантитативни приступи линеаризацији енклитика (88), а затим је формално описан приступ структури клитичког низа за који се кандидат опредељује. У његовој интерпретацији линеаризација клитика у низу посматра се као *мотивисана формалним и функционалним својствима* самих клитика (89–95). Реч је о својствима која „произлазе из њихове категоријалне припадности (односно функционалне структуре), као што је то вероватно случај с клитичком речцом *ли*, као и из појединости њиховог морфонолошког састава, што је случај с енклитиком *је*“ (93), чиме се објашњавају и специфичности њихове линеаризације унутар низа, у односу на друге клитике. Тако се, на пример, објашњава апсолутно иницијална позиција у низу на коју се распоређује клитика *ли*, која се „базно генерише“ као упитна речца у комплементизаторском домену, као и финална позиција након заменичких клитика за *је*, одвојено од свих осталих енклитика помоћног глагола, а за које сви поменути теоријски приступи линеаризацији енклитика нису имали адекватно објашњење.

С тако постављеним теоријским основама истраживања, у **четвртном поглављу** дисертације износи се и детаљнија анализа самих клитичких система језика тзв. „проширеног“ балканског ареала (јужнословенских и балканских језика), како га кандидат дефинише да би у њега укључио не само традиционално схваћене језике балканског језичког савеза на југоистоку, већ и западни јужнословенски, односно јужнословенски дијалекатски континуум у целини (98–99). Тако се штокавски и словеначки системи глаголскофразних клитика пореде међусобно (100–108), да би се указало на ефекте *континуума*, који „штокавске клитике, у односу на словеначке, чини више морфолошким (морфологизованим), што је повезано и са тиме како се ареално померамо све више ка југоистоку, ка зони балканских језика“ (108).

Балканске вербоцентричне клитике, као тип, анализирани су на грађи из албанског (109–118), у коме „идиосинкрстички обрасци аломорфије и синкретизма унутар клитичког низа снажно указују на његов *више морфолошки* него на синтактички карактер, тј. на већу блискост балканских клитика афиксима него (чак и функционалним) речима“ (112).

Посматрајући особености клитика у јужнословенским и балканским језицима у контексту низова у којима се и реализују, јасно се уочавају ефекти континуума и на формалном, и на ареалнолингвистичком нивоу, о чему је реч у наставку овог поглавља (119–130). Различити типови клитика у јужнословенским и балканским језицима

представљају прелазне форме на континууму између пуноправних речи и афикса, тако што манифестују различит степен синтаксичких и морфолошких особина заједничких с речима односно афиксима. Параметрима који су описани у постојећој литератури, и који се овде проверавају на језицима који су предмет анализе, додат је и критеријум *морфонолошког састава (облика)* клитика у односу на неклитичке речи, као важан индикатор лексичког статуса клитика и предиктор њиховог понашања у језику (126–128).

На овом месту, кандидат улази и у текућу дебату о природи језичких категорија и могућности њиховог дефинисања, чији је покретач Хаспелмат (2015, и др.). Истиче се како клитике немају јединствен скуп особина, па тако ни једнозначну дефиницију, већ представљају „појаве лексичке односно структурне дефектности, које се управо захваљујући тој својој „специјалној“ природи остварују на различите начине. А управо је онда, због постојања континуума, и једино могуће клитике „препознавати“ *симптоматски*, помоћу дијагностичких тестова, уместо *дефиницијом* заснованом на есенцијалном скупу особина“, јер како кандидат Божовић наводи, позивајући се на Спајка: „Све врсте појава, па и оне „природне“, јесу у крајњем увек спектри индивидуалних варијација, дефинисани помоћу неког *теоријски посредованог* (а не есенцијалног) скупа својстава“ (122).

Налази дисертације резимирани су затим и у **Закључку** (131–134). У њему кандидат сумира налазе свог истраживања који се у првом реду односе на општелингвистички, теоријски статус клитика као засебног језичког подсистема, који је „уређен ‘специјалним‘ правилима’ и за чије се чланове може рећи „да представљају морфологизовану синтаксу – један високо граматикализован сегмент реченице, који закономерности „нормалне синтаксе“ заобилазе, и у чији састав улазе одређени елементи, и то одређеним редоследом и у одређеним дозвољеним комбинацијама“ (131). Други део закључака које кандидат износи односе се на природу и структуру клитичких низова који се формирају у језицима балканског ареала.

Дисертација се окончава исцрпним списком цитиране литературе о клитикама у коме су побројане 422 библиографске јединице.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Божовић, Ђорђе (2017). „Линеаризација и архитектура енклитичког низа.“ *Анали Филолошког факултета* 29 (1): 73–106. DOI: 10.18485/analiff.2017.29.1.5

Божовић, Ђорђе, Борко Ковачевић и Јасмина Московљевић Поповић (2017). Типологија балканских клитика. *Балканите – език, историја, култура* 5: 139–145. Велико Търново: Великотърновски универзитет „Св. св. Кирил и Методиј“.

VII. ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Будући да је тежиште дисертације у области опште лингвистике, и најважнији закључци истраживања тичу се саме природе клитика као елемената језика и издвајања параметара за њихово даље проучавање.

Посматрајући клитике у контексту низова које граде, издвојени су и табеларно приказани параметри за дијагностификовање статуса клитика у језику, који указују на њихов морфолошки (афиксални) карактер, тј. на већи степен лексичке и структурне дефектности у односу на аутономне речи (124). Помоћу тих параметара, уочен је и описан „клитички континуум“ у језицима балканског ареала, али редефинисана је и сама природа клитика као „морфологизоване синтаксе“, односно „морфологизованог сегмента клаузе“ (131–132).

Управо је процес *морфологизације* клитика формално рефлектован у *клитичким низовима*, као структурама које клитике граде и које се одликују посебним својствима и на синтагматском и на парадигматском нивоу. Клитички низови детерминишу се као „високо граматикализован сегмент реченице, који закономерности „нормалне синтаксе“ заобилазе, и у чији састав улазе одређени елементи, и то одређеним редоследом и у одређеним дозвољеним комбинацијама“ (131). Такође, морфологизација као процес који производи клитике јесте и „разлог зашто нема јединствених особина које би све клитике у свим језицима (па чак често ни све клитике у једном језику) морале да деле, већ само симптоматичних карактеристика које указују на њихову морфологизацију (тј. структурну робусност)“ (132), какви су и напред издвојени параметри. Међу њима се, међутим, управо истиче и формални параметар *морфолошког састава (облика)* клитика, коме у досадашњој литератури махом није била посвећена пажња, а за који је показано да представља важан индикатор лексичкограматичког статуса клитика у језику и предиктор њиховог понашања у контексту низа.

Мада то није био примарни фокус дисертације, детаљније су описана и нека формална и функционална својства и појединачних јужнословенских и балканских клитика или клитичких система у целини, као што је начин линеаризације енклитика *ли* и *је* у штокавском низу, затим постојање *нетривијалних варијација* у међусобном поретку енклитика, о којима у досадашњој литератури углавном није било речи, као и

прагматички лиценцирано позиционирање енклитика у словеначком, појава *мезоклизе* уз потврдни облик императива у албанском језику, и сл.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација кандидата мср Ђорђа Божовића представља опсежно и оригинално истраживање, са значајним резултатима за науку о језику, посебно за теоријску лингвистику и синтаксу српског језика, као и за синтаксу језика балканског ареала, те са великим потенцијалом за даља истраживања у овој области.

IX. ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, Комисија једногласно и са великим задовољством предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да овај Извештај о оцени докторске дисертације мср Ђорђа Божовића, под насловом *Клитички низ у језицима балканског ареала*, прихвати и упути га Већу друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност, те да кандидата, по добијању сагласности, позове на усмену јавну одбрану докторске дисертације.

Београд, 15. 3. 2021.

Комисија:

Проф. др Јасмина Московљевић Поповић

Проф. др Весна Половина

Доц. др Балша Стипчевић

др Александра Марковић, научни сарадник